

УДК 338.47

О. С. Бондаренко,
к. е. н., доцент кафедри економіки, обліку і аудиту,
Київський національний університет технологій та дизайну

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛОГІСТИКИ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ

Проведений порівняльний аналіз етапів розвитку логістики, узагальнені та доповнені аспекти логістики, проаналізовані існуючі підходи науковців щодо визначення її сутності, запропонований власний підхід до трактування логістики.

A comparative analysis of the stages of logistics development, summarized and updated aspects of logistics, researchers analyzed the existing approaches to defining its essence, its own proposed approach to the interpretation of logistics.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку економіки України особливо важливим для вітчизняних підприємств є впровадження механізмів управління запасами, які відповідали б ринковим умовам господарювання та забезпечували ефективність їх формування та використання. Одним із шляхів досягнення цього є застосування логістичних підходів в управлінні підприємствами, які сприяють високій координації роботи всіх його підрозділів, забезпечують безперервність функціонування, створюють умови для адекватного реагування на збої в постачанні чи порушення в роботі. В першу чергу, використання логістичного управління на вітчизняних підприємствах вимагає від науковців і практиків дослідження сучасних підходів до економічної сутності логістики та оцінки її можливостей з урахуванням специфічних рис економіки України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Аналіз праць дослідників [1; 2; 3; 5; 6; 9; 10; 11; 13; 14] свідчить, що у науковій літературі виділяється декілька підходів до трактування логістики, що зумовлює наявність немалої кількості її визначень. Фролова Л.В. зазначає, що Є.О. Голиков проаналізував 16 визначень поняття "логістика", В.І. Сергеев — 24 визначення, В.С. Колодін підкреслював наявність біля п'яти десятків визначень [14, с. 14]. При цьому одні науковці, визначаючи логістику, акцентують увагу на управлінні лише матеріальними потоками підприємства з метою мінімізації витрат [6, с. 15]. Інші — на необхідності взаємоузгодженого управління матеріальними та інформаційними потоками [10, с. 9]. Окремі дослідники визнають за доцільне враховувати матеріальні, фінансові та інформаційні потоки

[5]. Разом з цим у більшості визначень не відображається вплив логістики на економічні вигоди підприємства, не враховуються можливості ринкової інфраструктури логістичного об'єкта та акцент робиться на окремих складових логістики, які лише разом можуть повністю розкривати її сутність. Такий стан речей ще раз підкреслює необхідність дослідження теоретичних підходів до визначення логістики та вимагає обґрунтування від теоретиків та практиків її сутності у відповідності до сучасних умов господарювання специфіки функціонування вітчизняних підприємств.

У зв'язку з цим мета статі полягає в узагальненні існуючих підходів до етапів розвитку логістики як науки та обґрунтуванні її економічної сутності у відповідності до сучасних умов господарювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Успіх господарської діяльності вітчизняних підприємств в умовах ринкової економіки значною мірою залежить від ефективності управління запасами. В управлінні запасами важливим і водночас складним є обґрунтування оптимальної їх величини, яка мінімізувала б витрати, що виникають у процесі управління ними, раціональних способів їх транспортування від постачальників та до споживачів, найвигідніших місць складування запасів, прийнятних методів сервісного обслуговування. Це досягається за умови використання логістичного управління, впровадження та становлення якого визначається етапами розвитку логістики.

На думку Крикавського Є.В. [6, с. 12] та колективу авторів під керівництвом Тридіда О.М. [13, с. 20—22], доцільно виділяти три періоди розвитку логістики. При цьому Крикавський Є.В. їх виділяє в межах різних століть, а Тридід О.М., Азаренкова Г.М.,

Мишина С.В., Борисенко І.І. — в межах ХХ століття. При цьому останні зазначають, що остаточне формування логістики як наукового напрямку в сфері військової справи відноситься до середини ХІХ ст.

Кальченко А.Г., Кривещенко В.В. [3, с. 15—17] етапи розвитку логістики також виокремлюють в межах ХХ століття. Однак в їхній точці зору наявна відмінність від тлумачень попередніх дослідників щодо часових меж.

Точку зору Крикавського Є.В. підтримує Сумець А.М. [11, с. 19—20]. Дослідник акцентує увагу на тому, що деякі прояви логістики спостерігаються в кінці ХVІІ ст. У французькій армії була посада старшого маршала з логістики, який займався забезпеченням, транспортуванням, вибором місця розташування.

На думку колективу російських авторів [6, с. 15], до 50-х років управління матеріальним розподілом мало фрагментарний характер, а тому це так званий дологістичний період, в якому транспорт і матеріально-технічне забезпечення розглядалися як окремі сфери діяльності. Для 60-х років характерна класична логістика, яка передбачала створення на підприємствах логістичних систем на основі внутрішньо-функціональних компромісів (орієнтування на мінімізацію загальних витрат на логістичну систему в цілому). 80-ті роки визначаються неологістикою, яка базувалася на забезпеченні міжфункціональних компромісів (направлена першочергово на досягнення максимальної ефективності роботи всієї фірми за рахунок мінімізації витрат всього підприємства та в подальшому — на максимальне співвідношення його вигод і витрат).

Поряд з цією точкою зору Кіршина М.В [4, с. 15] виділяє чотири етапи розвитку логістики. На відміну від попередніх досліджень, науковець розмежовує третій і четвертий етапи. Четвертий етап авторка називає періодом "концепції загальної відповідальності". У його основі знаходиться концепція співвідношення вигод підприємства і витрат.

Авторський колектив під керівництвом В.С. Лукінського [7, с. 27] також виділяє чотири етапи розвитку логістики. Перший етап (1920—1950 рр.) автори називають фрагментацією. Даний етап, на їх думку, відображає повною мірою ринок продавця, а концепція логістики відповідала сучасному розумінню менеджменту. Другий етап (1960—1970 рр.) був етапом часткової інтеграції. Для нього характерним було насичення ринку товарами, перевищення пропозиції над попитом, фізичний розподіл товарів, який базувався на маркетинговій концепції управління. Третій етап (1980-ті роки) відображав процеси інтеграції в межах підприємства. Його особливістю було зростання конкуренції, збільшення логістичних витрат, впровадження автоматизованих систем управління технологічними процесами, розвиток логістичних концепцій, інтеграція виробництва і розподілу, як на-

слідок впливу маркетингових механізмів. Четвертий етап (1990 р. — до сьогоднішнього дня) є етапом повної інтеграції, який забезпечує розвиток логістики та її глобалізацію.

На відміну від зазначених дослідників, О.М. Окландер [9, с. 9—22] визначає п'ять етапів розвитку логістики. Науковець акцентує увагу на тому, що етапи розвитку логістики характеризуються концептуальними підходами. Перший етап (1956—1965 рр.) передбачав аналіз загальних витрат, системний підхід, поліпшення сервісу, увага до каналів фізичного розподілу. Другий етап (1966—1970 рр.) відзначався створенням відділів управління фізичним розподілом, які забезпечували координування виробничих програм з фізичним розподілом для мінімізації витрат на збереження і рух готової продукції. На третьому етапі (1971—1979 рр.) розвитку логістики увага акцентувалася на вирішенні проблем постачання та скорочення витрат енергоносіїв при транспортуванні й збереженні. Для четвертого етапу (1980—1985 рр.) характерними були автомобілізація і модернізація транспорту, поява персональних комп'ютерів, удосконалення засобів зв'язку. П'ятий етап (починається з 1986 року) є періодом інтеграції логістики.

Порівняльна характеристика існуючих точок зору дослідників щодо етапів розвитку логістики представлено в табл. 1.

Проведений аналіз етапів розвитку логістики дозволяє зробити такі висновки:

— в економічній літературі наявні відмінності щодо найменування етапів розвитку логістики та конкретизації меж історичних періодів;

— в межах історичних періодів розвитку логістики доцільно виділяти інтеграційний період. Це обумовлено розвитком інтеграційних процесів в економіці та поширеністю кращого досвіду логістичного управління;

— необхідно розглядати етапи розвитку логістики в межах ХХ ст., оскільки до цього вона дійсно не враховувала всі її характерні риси. В сучасних умовах до основних з них слід відносити такі: направленість на оптимізацію запасів на складах, мінімізація витрат на управління та утримання виробничих і збутових запасів, діагностування логістичних потоків, повне використання ринкової інфраструктури.

Поряд з етапами розвитку, також важливим є дослідження точок зору науковців щодо визначення сутності логістики.

На думку деяких російських дослідників [6, с. 15], логістика — наука управління матеріальними потоками від першочергового джерела до кінцевого споживача з мінімальними витратами, що пов'язані з товарорухом і потоками інформації, що відносяться до нього. Представлене науковцям визначення передбачає управління лише матеріальними потоками. Однак, крім даного потоку, в межах реалізації логістичних завдань доцільно управляти ще інформаційними і фінансовими пото-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика точок зору дослідників щодо періодів розвитку логістики

Є.В. Крикавський, А.М. Сумец	О.М. Гридід та кол. авт.,	Анікін Б.А. та кол.авт,	А.Г. Кальченко, В.В. Кривещенко	М.В. Кіршина	В.С. Лукінський та кол. авт.	О.М. Окландер
Період						
1. Філософський (до VIII ст.)	-					
2. Військовий (від VIII ст.)	-					
		Дологістичний період (до 50-х років)		Дологістичний період (до 50-х років)	Період фрагментації (20–50-ті роки)	Перший етап (56–65-ті роки)
3. Цивільний	Перший період (60-ті роки)	Період класичної логістики (60-ті рр.)	Дологістичний період (до 60–70 років)	Період класичної логістики (60-ті роки)	Період часткової інтеграції (60–70-ті роки)	Другий етап (66–70-ті роки)
60-ті рр. XX ст.						
80-ті рр. XX ст.	Другий період (80-ті роки)	Період неологістики (80-ті роки)	Період класичної логістики (кінець 70-х років)	Період неологістики (80-ті роки)	Період інтеграції в межах підприємства (80-ті роки)	Третій етап (71–79-ті роки).
			Період неологістики (початок 80-тих років)	Період «концепції загальної відповідальності» (з середини 80-х років)		Четвертий етап (80–85-ті роки)
90-ті рр. XX ст.	Третій період (90-ті роки)				Період повної інтеграції (з 90-тих років)	П'ятий етап (з 86-х років)

нене визначення логістики. Під нею автори розуміють форму оптимізації ринкових відносин, гармонізацію інтересів всіх учасників процесу товарообігу [6, с. 17].

Вважаємо за доцільне при обґрунтуванні сутності логістики, крім зазначених аспектів, враховувати те, що ефективність логістики залежить від рівня організації роботи на підприємстві. Це обумовлює виділення ще організаційно-структурного аспекту. Він відображає необхідність організації на підприємствах тісних взаємозв'язків між всіма відділами у процесі виконання логістичних завдань. Поряд з ним важливим є врахування ще такого аспекту як обліковий. У його межах слід враховувати вимоги як управлінського, так і фінансового обліку. Вони забезпечують формування результатів логістичних процесів (фінансовий облік) та визначають їх ефективність (управлінський облік). Також не-

обхідно виділяти прогностичний аспект. Його виділення пояснюється необхідністю обов'язкового застосування математичних методів і моделей.

Кальченко А.Г., Кривещенко В.В. [3, с. 7–8] аналізують декілька визначень логістики — національної ради США з управління матеріальним розподілом, ради логістичного менеджменту, французьких, німецьких, англійських вчених.

Національна рада США з управління матеріальним розподілом акцентує увагу на управлінському аспекті логістики [3, с. 7]. Це планування, управління та контроль за потоком матеріальної продукції, яку постачають на підприємство, обробляють і відправляють з підприємства, а також контроль за інформаційним потоком, який її супроводжує. Як бачимо, в даному трактуванні не враховано такого виду логістичного потоку, як фінансовий. Однак саме впровадження логістичних підходів на підприємствах направлено на оптимізацію витрат на утримання і управління всіма запасами підприємства, які, в першу чергу, забезпечуються шляхом планування, управління, контролю за фінансовим потоком. У свою чергу під фінан-

ками. Це обумовлено їх наявністю в логістичних ланцюгах.

Слід зазначити, що науковці також виділяють аспекти логістики [6, с. 13–16]:

- управлінський (у даному випадку логістика враховує планування, управління і контроль);

- економічний (передбачає трактування логістики на основі врахування різних видів діяльності з метою отримання з найменшими витратами необхідної кількості продукції);

- управлінсько-економічний (за цих умов логістика передбачає поєднання процесів планування і контролю руху матеріальних цінностей із скороченням витрат на їх переміщення та інформаційне забезпечення);

- оперативно-фінансовий (трактування логістики базується на часі розрахунку партнерів угоди і діяльності, пов'язаної з рухом і збереженням виробничих запасів, напівфабрикатів, готової продукції, з моменту перерахунку грошових коштів постачальникам до моменту отримання грошових коштів від покупців)

Такі аспекти дозволили їм сформулювати узагаль-

совим потоком слід розуміти рух грошових коштів, які циркулюють в логістичній системі, а також між логістичною системою і зовнішнім середовищем, яке необхідне для забезпечення ефективного руху визначеного матеріального потоку.

Французькі вчені розглядають логістику як сукупність різних видів діяльності з метою отримання з найменшими витратами необхідної кількості продукції у встановлений час та у визначеному місці, де є потреба в цій продукції [3, с. 8]. Дане визначення розкриває одне з основних завдань логістики — безперервне забезпечення підприємств необхідними запасами. Але не акцентується увага на такому завданні, як оптимізація витрат на управління (зберігання і транспортування) запасів. При цьому в залежності від специфіки діяльності підприємства це можуть бути виробничі запаси, запаси у виробництві, запаси готової продукції, товарів.

Німецькі теоретики і практики визначають логістику [3, с. 8] як систему, що встановлюється для кожного підприємства з метою оптимального, з погляду отримання прибутку, прискорення руху матеріальних ресурсів у середині та зовні підприємства, починаючи від закупівлі сировини та матеріалів, проходження їх через виробництво і закінчуючи постачанням готових виробів споживачам, зокрема й інформаційну систему, що пов'язує всі ці завдання. Досить обгрунтованим є тлумачення дослідників щодо забезпечення системного підходу до логістики на основі специфіки функціонування конкретного підприємства.

Французькі фахівці Е.Мате й Д.Тикс'є під терміном логістика розуміють [3, с. 8] способи та методи координації зв'язків фірм з партнерами, спосіб координації попиту ринку та пропозиції підприємств, а також організації діяльності підприємства, що дають змогу об'єднати зусилля різних організацій, які виробляють товари та послуги з метою оптимізації фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, що використовуються фірмою для реалізації своїх економічних цілей. Дане трактування враховує необхідність оптимізації фінансових, матеріальних, трудових ресурсів, яка забезпечується на основі ефективності функціонування та взаємодії на конкретному підприємстві систем операційного, фінансового, виробничого менеджменту, маркетингу, логістики, управлінського та фінансового обліків.

Англійські вчені М. Кристофер і Г. Уїлс вважають, що логістика ефективна не лише на рівні фірм, а й на галузевому рівні. Вона має координувати рішення, які стосуються загальних процесів розвитку галузі та розміщення в їх межах підприємств та складів [3, с. 8]. Слід зазначити, що таке визначення забезпечує врахування такого поняття, як "логістичний об'єкт", котре останніми роками все ширше починає застосовуватися в логістичному управлінні.

Досить цікавим є вислів Дональда Дж. Бауерсокса та Дейвіда Дж. Клосса [1, с. 30] щодо ство-

рення логістикою доданої вартості. На думку авторів, "логістика створює додану вартість в тому випадку, якщо запаси розміщені належним чином для полегшення процесу продажу". Точка зору авторів є досить обгрунтованою, оскільки функціонування логістичної системи має забезпечувати разом з іншими системами зростання ринкової вартості підприємства.

На думку Пономарьової Ю.В. [10, с. 9], логістика має розглядатися як теорія і практика управління матеріальними і пов'язаними з ними інформаційними потоками.

Окландер М.А. [9, с. 9] зазначає, що в класичному розумінні до логістики включають всі аспекти, що пов'язані з управлінним рухом і зберіганням матеріалів і товарів підприємства від первинного джерела до кінцевого споживача. Дане визначення чітко розкриває основні два напрями логістики — рух запасів та їх збереження. Однак не відображає її мети — своєчасність поставок та оптимізація витрат на управління запасами.

Джонсон Джеймс, Вуд Дональд Ф., Вордлоу Деніел Л., Мерфи-мол., Поль Р. [2, с. 21] у своїй праці використовують п'ять основних термінів: логістика (вивчає весь процес руху запасів у фірму, через неї або із неї), закупівельна логістика (передбачає рух сировини і матеріалів, що надходять від постачальників), менеджмент матеріалів (розглядає рух запасів всередині фірми), фізичний розподіл (розглядає рух продукції із фірми до споживача), управління ланцюгом поставок (ширше поняття, ніж логістика, оскільки одночасно відноситься до управління рухом запасів і зв'язками між посередниками з моменту отримання сировини і матеріалів до отримання товару кінцевими споживачем). При цьому дослідники підтримують визначення, сформоване Радою з управління логістикою [с. 22]: "Логістика — процес планирования, внедрения и контроля рационального и эффективного движения товаров, услуг и связанной с этим информации от исходной точки до конечного потребителя с целью удовлетворения требований клиента".

Дане визначення найбільш досконалим і практичним вважає український дослідник Сумець А.М. [11, с. 36]. Науковець зазначає, що таке визначення має бути покладене в основу практичної діяльності осіб і структурних підрозділів, які займаються логістизацією економічних процесів.

Крикавський Є.В. зазначає, що в цілому логістика — це наука про оптимальне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних адаптованих системах із синергічним ефектом [5, с. 15]. Дане визначення чітко відображає склад потоків підприємств та необхідність їх чіткої узгодженості для отримання більшого приросту загального ефекту. Найбільш прийнятним дане визначення вважають й інші українські дослідники [13, с. 15]. На їх думку, воно найбільш повно враховує всі напрями дії сучасної логістики. Також вони зазначають, що мета логістики — це оптимізація циклу відтворення шляхом

комплексного, орієнтованого на потребу, формування потоку матеріалів, фінансових потоків та інформації у виробництві і розподілі продукції.

На думку Крикавського Є.В., існує три підходи до визначення логістики, які він називає дефініціями логістики [5, с. 15]:

- орієнтування на переміщення;
- орієнтування на цикл споживання виробу;
- орієнтування на послуги.

Узагальнюючи сучасні підходи науковців до визначення сутності логістики, можна зробити такі основні висновки:

— Логістика має забезпечувати контроль за матеріальними, фінансовими, інформаційними потоками.

— Логістику доцільно розглядати на основі врахування особливостей функціонування логістичного об'єкта. Під логістичним об'єктом слід розуміти конкретне підприємство з урахуванням специфіки його діяльності. Прикладом, з одного боку, може бути торговельне підприємство, яке характеризується притаманними йому логістичними ланцюгами, а з іншого боку — промислове підприємство, яке також має власні логістичні ланцюги.

— Логістика має враховувати необхідність поєднання всіх складових інфраструктури логістичного об'єкта. Під інфраструктурою логістичного об'єкта доцільно розуміти комплекс видів діяльності у сфері функціонування відповідних груп підприємств, завдання яких полягають у раціоналізації матеріальних, фінансових, інформаційних потоків. Переміщення логістичних потоків в межах реалізації підприємствами логістичних процесів здійснюється на основі взаємозв'язків із складовими інфраструктури логістичного об'єкта.

— Логістика має сприяти зростанню вартості підприємства за рахунок створення доданої вартості. Додана вартість формується у довгостроковому та короткостроковому періодах шляхом відповідного управління логістичними потоками під час їх проходження по логістичних ланцюгах. Це досягається на основі узгодженої роботи структурних підрозділів підприємства і конкретних виконавців та комплексного оцінювання їх внеску у загальний результат.

Узагальнюючи сформовані висновки, доцільно запропонувати таке визначення логістики: наука про раціональне управління матеріальними, інформаційними, фінансовими потоками логістичного об'єкта за умови повного використання його інфраструктури, що забезпечує створення доданої вартості у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Дане визначення найбільш чітко враховує сучасні умови розвитку ринкових відносин, орієнтування суб'єктів господарювання на майбутнє та специфіку господарювання підприємств різних видів діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, врахування теоретиками і практиками проведених досліджень щодо етапів роз-

витку логістики та визначення її сутності створить умови для подальшого розвитку наукових розробок у напрямі формування логістичних механізмів та впровадження логістичного управління на вітчизняних підприємствах.

Література:

1. Бауэрсокс Дональд Дж., Клосс Дейвид Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок / Пер. с англ. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2001. — 640 с.
 2. Джонсон Джеймс, Вуд Дональд Ф., Вордлоу Деніел А., Мерфи-мол., Поль Р. Современная логистика: пер. с англ. — 7-е издание. — М.: издательский дом "Вильямс", 2002. — С. 21.
 3. Кальченко А.Г., Кривещенко В.В. Логистика: навч. посіб. — Вид. 2-ге, без змін. — К.: КНЕУ, 2008. — 472 с.
 4. Киршина М.В. Коммерческая логистика. — М.: Центр экономики и маркетинга, 2001. — 256 с.
 5. Крикавський Є.В. Логістика. Основи терії: підручник — 2-е видання, доп. і перероб. — Львів: Національний університет "Львівська політехніка" (Інформаційно-видавничий центр "ІНТЕЛЕКТ+" Інститут післядипломної освіти), "Інтелект-Захід", 2006. — 456 с.
 6. Логистика: ученик / Под ред. Б.А. Аникина. — 3-е изд. перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 368 с.
 7. Модели и методы теории логистики: учебное пособие / Под ред. В.С. Лукинского. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2007. — 448 с.
 8. Модели и методы теории логистики: учебное пособие / Под ред. В.С.Лукинского. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2007. — 448 с.
 9. Окландер М.А. Логистика: підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 346 с.
 10. Пономарьова Ю. В. Логистика: навчальний посібник. — Вид. 2-ге перероб. та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 328 с.
 11. Сумец А.М. Логистика: Теория, ситуации, практические задания: учебное пособие. — К.: Хай-Тек Пресс, 2008. — С. 36.
 12. Сумец А.М. Что слудует учитывать, выбирая место для строительства логистического объекта // Логистика: проблемы и решения. — 2008. — № 5. — С. 32—37.
 13. Тридід О.М., Азаренкова Г.М., Мішина С.В., Борисенко І.І. Логістика: навчальний посібник. — Київ: Знання, 2008. — С. 20—22.
 14. Фролова Л.В. Логістичне управління підприємством: теоретико-методологічні аспекти: монографія. — Донецьк: ДонДУЕТ ім. Туган-Барановського, 2004. — 161 с.
 15. Черепов В.В. Оценка экономической эффективности логистической деятельности торгового предприятия // Логистика: проблемы и решения. — 2008. — № 2. — С. 54—63.
 16. Шканова О.М. Инфраструктура товарного рынка: навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2006. — 319 с.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2009 р.*